

Петро ХАРІВ, Ольга СОБКО

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА

Відродження ринкової системи господарювання, яке б забезпечило ефективне вирішення економічних і соціальних проблем в Україні, можливе лише шляхом радикальних структурних зрушень. Перші кроки тут зроблено. Про це наочно свідчить розвиток підприємницького сектора економіки, який є необхідним елементом у будь-якій системі господарювання. Але масштаби і зміст цих поступів ще дуже скромні.

Особливо важливе значення у становленні підприємництва належить саме малим підприємницьким структурам, без яких, як свідчить світовий досвід, економіка не може ефективно розвиватися, адже лише велика кількість дрібних і середніх підприємств може сприяти розвитку конкурентного ринку.

В Україні загальна кількість малих підприємницьких структур є набагато нижчою, ніж в інших країнах. Так, при кількості малих підприємств на 1000 осіб населення в США – 74,2 од., Італії – 68, Японії – 49,6, Великобританії – 46, Німеччині – 37, Франції – 25, Росії – 5,65 од., в Україні ця цифра становить 5,4 од.¹ Негативним тут є те, що більшість із зареєстрованих малих підприємств збанкрутувала в даних умовах господарювання, а ті, що працюють, ледве зводять кінці з кінцями.

Ще одним негативним моментом, який слід відзначити, є те, що більшість малих підприємницьких структур в Україні створено у сфері торгівлі, матеріально-технічного забезпечення, громадського харчування, збуту, заготівлі (52,8% від загальної кількості МП), а не виробництва.² Ця тенденція – наслідок того, що в згадані сфери діяльності владають, як правило, менші кошти, які, до того ж швидко окупуються (через швидкий оборот капіталу).

Загальновідомий той факт, що розвиток виробничої сфери вимагає, як правило, значно більших, ніж торгівля, коштів, а це збільшує ризик підприємств.

В умовах кризового стану економіки, що характеризується загальним спадом виробництва, притаманним перехідному періодові, більше уваги слід приділити розвитку саме виробничого підприємництва. Адже зрозуміло, що вирішення всіх соціально-економічних проблем у країні неможливе доти, доки не запрацює виробництво. Слід відзначити, що питома вага малих підприємств у сфері матеріального виробництва в Україні становить у промисловості близько 13,7%, а в будівництві – 11,1% від загальної їх кількості.³

Значна частина підприємницьких структур утворена в процесі приватизації на базі колишніх державних підприємств. Разом з тим, як приватизовані, так і державні підприємницькі структури працюють сьогодні не дуже ефективно. Виходячи з цього, можна стверджувати, що зміна форм власності не забезпечує підвищення ефективності виробництва. Ефективність діяльності підприємств залежить від конкурентоздатності продукції, яку вони випускають.

---

¹ Бутко М. Організаційні заходи сприяння малому бізнесу // *Економіка України*. – 1997. – № 7. – С. 21.

² Вареник М. О., Музичук В. Т. Про стан і перспективи розвитку малого підприємництва в Україні // *Економіка. Фінанси. Право*. – 1997. – № 7. – С. 30.

³ Вареник М. О., Музичук В. Т. Про стан і перспективи розвитку малого підприємництва в Україні // *Економіка. Фінанси. Право*. – 1997. – № 7. – С. 30.

Забезпечення конкурентоздатності продукції та підвищення на її основі ефективності сучасного виробництва ґрунтується, в основному, на нових рішеннях у галузі техніки й технології, а також на впровадженні нових організаційних форм та економічних методів господарювання, які використовуються на різних стадіях циклу "наука-виробництво" і реалізуються відповідними ланками управління на рівні підприємств, об'єднань, наукових та проектних організацій. Прийняття та реалізація таких рішень і є змістом інноваційної діяльності.

Під інноваційними процесами розуміють сукупність безперервно здійснюваних у просторі і часі якісно нових, прогресивних змін. В економічній літературі ці зміни називають процесами впровадження "нової техніки". Під поняттям "нова техніка" розуміють вперше реалізовані результати наукових досліджень і прикладних розробок, які вміщують винаходи та інші науково-технічні досягнення, нові або вдосконалені технологічні процеси виробництва, знаряддя й предмети праці, що забезпечують, при їх використанні, на всіх рівнях управління підвищення техніко-економічних показників виробництва або вирішення соціальних та інших завдань його розвитку. Викладене дозволяє зробити висновок, що результатом здійснення інноваційних процесів є новинки в техніці, організації діяльності та управлінні процесами виробництва і праці, а їх впровадження у господарську практику є нововведеннями.

За своїм характером інноваційні процеси (нововведення) поділяють на *технічні, організаційні та соціально-економічні*.

Технічні нововведення охоплюють процеси освоєння випуску нових видів продукції (виробів, наприклад, нових знарядь чи предметів праці), а також процеси впровадження нових чи вдосконалення діючих технологічних процесів.

Організаційні нововведення охоплюють процеси впровадження нових форм і методів організації наукової та виробничої діяльності трудових колективів, таких як: нові методи і форми організації виробництва в усіх виробничих підрозділах підприємства; нові організаційні структури управління науковою і виробничою діяльністю підприємства; нові форми та методи організації праці на підприємстві.

Соціально-економічні нововведення охоплюють процеси активізації людського фактора, а також процеси вдосконалення економічних методів управління наукою та виробництвом шляхом: підготовки і підвищення кваліфікації кадрів, морального стимулювання їх творчого ставлення до праці та системи охорони здоров'я, вдосконалення виховної роботи в колективі через впровадження та вдосконалення внутрівиробничого госпрозрахунку, повної реалізації функцій прогнозування, планування, фінансування, ціноутворення, аналізу результатів діяльності, а також вдосконалення систем оплати праці та матеріального стимулювання.

Втім слід сказати, що технічні новинки мають прямий вплив на організаційні нововведення, а ті, в свою чергу, вимагають змін у господарському механізмі. Тісний взаємозв'язок між технічними, організаційними та соціально-економічними інноваційними процесами є двостороннім. Тобто, економічні нововведення можуть викликати зміни в організації виробництва, а часто приводять і до технічних нововведень. Так, *наприклад*, впровадження АСУТП як нововведення не тільки істотно змінює організацію виробництва, а й призводить до кардинальних змін у сфері управління. З іншого боку, введення внутрівиробничого розрахунку приведе не лише до чіткішої організаційної структури управління виробництвом і працею, а може спричинити і необхідність у технічних нововведеннях. *Наприклад*, введення матеріального стимулювання підрозділів за економію матеріальних ресурсів чи збільшення цін на них змусить цех перейти на використання безвідходних технологій. Ще інший *приклад*: завдання активізації людського фактора вимагає поліпшення охорони праці, що, в свою чергу, приводить до необхідності вдосконалення організації виробничих процесів і одночасно вимагає введення нових засобів праці, тобто заміни техніки й технології. Наведені факти дозволяють

зробити висновок, що більшість нововведень має комплексний характер, а отже, свідчить, що межі між технічними, організаційними та соціально-економічними нововведеннями є умовними.

Глибше з'ясувати організацію інноваційної діяльності дозволить розгляд взаємного проникнення елементів системи науки, техніки і виробництва, тобто дослідження комплексної системи "наука-техніка-виробництво".

Ні техніка, ні виробництво в умовах науково-технічної революції не можуть розвиватися і вдосконалюватися без здійснення наукових досліджень і розробок. У свою чергу, розвиток науки без досконалості техніки теж неможливий. Техніка є елементом системи, що з'єднує її в єдине ціле.

"*Наука*" – це система знань, що дозволяють прогнозувати та перетворювати предмети і явища в суспільстві. Наукове дослідження як система включає комплекс взаємопов'язаних процесів фундаментальних і прикладних досліджень.

"*Техніка*" – це сукупність засобів автоматизації фізичної і розумової праці, що становить серцевину всієї системи "наука-техніка-виробництво". Вона виступає як засіб наукового дослідження, як засіб виробництва та засіб споживання.

"*Виробництво*" як технологічна система – це сукупність взаємопов'язаних процесів, за допомогою яких суспільство, використовуючи сировину і сили природи, створює необхідні засоби праці та предмети споживання.

Аналіз тенденцій розвитку науки-техніки-виробництва показує, що високої ефективності розробок можна досягти, враховуючи наступні вимоги:

1. Час розробки повинен бути мінімальним, а тривалість її споживання – максимальною.
2. Розробка має передбачати постійний ріст технічного рівня продукції.
3. Методи і засоби виконання розробок, а також технічні рішення повинні забезпечувати найменший рівень витрат на їх проведення і впровадження результатів у сферах виробництва та споживання.

Відповідно до сучасних світових вимог, прискорення темпів НТП і активізація інноваційної діяльності підприємств можливі шляхом здійснення таких заходів:

У галузі науки – це:

- розвиток фундаментальних і прикладних досліджень із найперспективніших напрямків;
- скорочення термінів впровадження у виробництво результатів наукових досліджень;
- підвищення ефективності діяльності науково-дослідних закладів;
- поліпшення якості продукції на базі стандартизації.

У галузі техніки – це:

- поліпшення якості продукції на базі стандартизації.

У галузі виробництва – це:

- впровадження прогресивної організації праці на базі використання комп'ютерної техніки та прогресивних технологій (лазерна, плазмова, криогенна, мембранна);
- розширене відтворення виробничих фондів.

Стосовно організації реалізації інноваційних процесів, тобто масштабу впливу на ефективність функціонування науки та виробництва, розрізняють нововведення:

- *глобальні;*
- *локальні.*

Глобальні нововведення є переважно принципово новими, які об'єктивно приводять до революційних, докорінних, якісних змін у науці, техніці, технології, організації управління і, найголовніше – в характері трудової діяльності.

Локальні нововведення становлять основу еволюційних перетворень у сфері людської діяльності, які не мають істотного впливу на загальний рівень ефективності виробництва.

Слід зазначити, що глобальними дослідженнями займаються Академія наук та вузи,

прикладними – галузеві науково-дослідні та проектні конструкторсько-технологічні організації, а науково-дослідними та дослідно-конструкторськими роботами досить ефективно могли б займатися малі підприємницькі структури інноваційного характеру. Адже сьогодні в світовій практиці спостерігається загальна тенденція до ширшого розгортання та ефективного стимулювання цього виду діяльності з боку як держави, так і приватних підприємців. Досвід вчить, що малий інноваційний бізнес, розвиваючись поруч із великим, потужним за ресурсним потенціалом, науково-дослідним та конструкторським сектором, здатний ефективно вирішувати проблеми розробки і впровадження результатів науково-технічного прогресу у виробництво. Ось чому уряди розвинених країн виділяють на активізацію діяльності малого інноваційного бізнесу значні кошти. Так, у США біля 4% загальних федеральних витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи спрямовують саме у цей сектор, а в Японії біля 80% витрат на науково-конструкторські та науково-дослідні роботи асигнують малим підприємствам у приватний сектор.

Порівняно широкий розвиток у зарубіжних країнах отримала система підтримки інноваційної діяльності малих підприємницьких структур, що передбачає надання фінансової, матеріально-технічної, інформаційної та консультативної допомог. При цьому надання фінансової допомоги реалізується через можливість отримання фінансових ресурсів з Федерального бюджету (США) та через мережу контрактного фінансування. Забезпечення матеріально-технічної допомоги здійснюється через можливість придбання виробничого потенціалу на пільгових умовах. Інформаційна та консультативна допомога реалізується шляхом створення консалтингових фірм, що дає можливість доступу підприємницьких структур до різного роду інформації та отримання консультацій із питань ефективного господарювання.

Окрім того, досить широкого розвитку набула система податкових і амортизаційних пільг саме для малих підприємницьких структур, що активно займаються інноваційною діяльністю.

Найефективнішим методом активізації інноваційної діяльності є розвиток “венчурного” бізнесу. “Венчурні підприємства” – це свого роду акціонерні малі підприємства ризикового характеру, що займаються технологічними нововведеннями. Тому частка одного учасника не перевищує, як правило, 50%. Характеризуючись високим ризиком при вкладенні капіталу, венчурні підприємства виграють за рахунок мобільності, динамізму та гнучкості. Високу економічну ефективність діяльності “венчурних” фірм пояснюють тим, що вони оперативніше вирішують питання розробки і впровадження у виробництво нововведень, витрачаючи на це ресурсів у 4 рази менше, ніж великі підприємства.

На підтримку у фінансовій і податково-кредитній сферах, підприємницьких структур малого бізнесу, зайнятих розробкою та впровадженням у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, спрямована і робота системи громадських організацій. Як результат, біля 12% підприємств, що створюються щорічно в США – це малі підприємства інноваційного характеру.

Саме цільова спрямованість і гнучкість “венчурного” бізнесу в стабільній ринковій економіці здатні забезпечити максимум результатів при мінімумі затрат.

Виходячи з цих реалій, можна стверджувати, що забезпечення ефективного вирішення економічних і соціальних проблем перехідного періоду в Україні, відповідно до сучасних світових вимог, можливе тільки шляхом розвитку та швидкого впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу. Ось чому на сучасному етапі особливого значення слід надавати підприємницьким структурам, що покликані проводити в життя передові досягнення науково-технічного прогресу, адже саме вони в умовах стабільних ринкових відносин матимуть значні переваги. До числа таких підприємницьких структур відносять підприємства, що використовують світові досягнення ринкового господарювання і покликані

розробляти та впроваджувати нову техніку, високі випереджуючі технології, забезпечувати якість продукції, що відповідає світовим стандартам, тобто займаються інноваційною діяльністю.

Для України проблема розвитку інноваційної діяльності є досить гострою. Адже питання підвищення ефективності виробництва стоїть перед кожною підприємницькою структурою. Однією з причин, що призвела до такого стану речей, є нестабільність законодавства, яка викликає зниження інвестиційної активності. На жаль, як свідчить досвід, на вітчизняні інвестиції надій мало, тому виникає необхідність у створенні сприятливих умов саме для реалізації іноземних інвестиційних проєктів. Адже, незважаючи на складну економічну ситуацію в країні, створення спільних підприємств на основі іноземного інвестування здатне забезпечити позитивні зрушення у відновленні виробництва.

У цілому в Україні за 1998 р. отримано 1,6 млрд. дол. прямих іноземних інвестицій. Водночас, їх є недостатньо, що й стало головною причиною того, що не відбулося очікуваного поліпшення економічної ситуації. Для прикладу, Західна Німеччина за чотири роки виділила для Східної Німеччини 550 млрд. дол., що дозволило отримати швидкий результат.⁴

До того ж, нестабільність законодавчої бази зумовлює і те, що інвестиції сьогодні вкладають здебільшого в торгівлю. Але світова практика свідчить, що за рахунок розвитку торговельних мереж економічний стан не поліпшити, для цього необхідно піднімати власне виробництво.

Іншою причиною повільного виходу з кризи є неефективний механізм державного регулювання економіки, який полягає в податковому тиску. За таких умов мають шанс вижити лише підприємства з високим рівнем рентабельності, наприклад, ігровий бізнес, гірше, але не безнадійно – торговельні підприємства та підприємства тіншового сектора економіки, які приховують свої доходи, або ті, що “відмивають” гроші, зароблені нечесним шляхом.

Крім зазначеного, слід відзначити, що за роки кризи навіть ті основні фонди, які в 1990 р. були на рівні світових зразків, сьогодні морально застарілі і вимагають оновлення. Адже нові зразки техніки не можна випускати на старій низькоточній і непродуктивній техніці. Підтримання обладнання на належному рівні вимагає значних вкладень, джерелами яких є прибуток підприємств, амортизаційні відрахування, а також залучені вільні кошти громадян, отримані шляхом випуску акцій. В умовах розвалу виробництва єдиним реальним джерелом відтворення основних фондів залишаються амортизаційні відрахування. Проте слід зазначити, що діючі норми амортизаційних відрахувань в Україні не сприяють швидкому оновленню основних фондів, за якими середній термін служби активної частини основних фондів становить 7–10 років.

Зрозуміло, що найдоцільніші терміни заміни устаткування може встановити тільки його споживач, враховуючи не лише умови експлуатації, а й прогрес техніки та технології. Ширше використання прискореної амортизації забезпечить можливість скорочення темпів нагромадження коштів для здійснення інноваційних процесів, що й надає переваги підприємствам у боротьбі з конкурентами. Отже, виникає необхідність швидшого оновлення засобів праці шляхом застосування прискореної амортизації, що дозволить враховувати фактор їх морального зношення.

Підсумовуючи сказане, можна зауважити, що для підвищення ефективності виробництва шляхом активізації інноваційної діяльності підприємницьких структур необхідно створити сприятливий інноваційний клімат на державному рівні. Інноваційна політика держави повинна бути спрямована на стимулювання розвитку науки та впровадження власних розробок, а також трансферу технологій, що не набули розвитку в Україні. Особливу увагу при цьому

---

⁴ Махмудов О. Інвестиційна політика виходу з депресії // Економіка України. – 1998. – № 5. – С. 37.

треба звертати саме на організацію власних розробок, оскільки при закупівлі ліцензій не враховують фактор морального старіння нововведень, що веде до постійного відставання у технічному розвитку. Лише вирішення проблем розвитку та впровадження нововведень у виробництво, їхнє розуміння як на макро-, так і на мікрорівнях дасть змогу ефективно вирішити проблеми підвищення ефективності діяльності як підприємницьких структур, так і економіки в цілому.